

זכר כולם לברכה

Világnézetek kavargásában, az igazságkeresés útvesztőjében tizenegy esztendő után felhangzik – most először – a költő segélykérő, bátortalan, tapogatózó kiáltása a bizonyosság után:

*Szélfúttá levél a világ.
De hol az ág? de Ki az ág?
(Zelk Zoltán)*

Ez az iskola indulásunkkor már bizonyosságot kínált:

(Jer. VI. 16.)

**עמדו על דרכים וראו ושאלו
כִּלְתָּכוֹת עוֹלָם... וּמֵצְאוּ מִרְגּוֹעַ לִנְפְשֵׁיכֶם**

„Álljatok az útra és figyeljete, kérdezzétek az örök ösvényeket... s találjatok megnyugvást lelketeknek!”

Ez a találkozó legyen meggondolkoztató és magatokra döbentő: hova tartoztok, mivel tartoztok az iskola szellemének, tanárok emlékének, akik a zsidóságért éltek, társakénak, akik zsidóságuk miatt haltak meg.

הֵיחִי אֶת הָאֲבֹנִים מֵעֲרֻמוֹת הָעֵפֶר ?

Vajon életre kelthetők-e a kövek a földhalomból?

(Ez. XXXVI. 26.)

הִסְרֹתִי אֶת לֶב הָאֲבֹן מִבְּשָׂרִים וְנָתַתִּי לָכֶם לֶב בָּשָׂר

A sokszor erőszakosan elnémitott és idomított köszív váljék érzékennyé és fogékonnyá bennetek a múlt iránt. Ez legyen a köszönet, a fogadalm meg élő tanáraink és iskolánk felé.

Isten áldjon meg benneteket. Találjon titeket együtt a következő negyedszázados találkozó. Kerüljön el mindannyiutokat, az egész emberiséget egy újabb háború, egy újabb világkatasztrófa. S legyen a lelkekben és a földön béke.

Fogadjátok az áldást ne a barát kezéből, hanem azokéból, akik ma nem lehetnek itt:

יְבָרֵךְ

JEGYZETEK

- 1 Howard Fast: *Spartacus*, Bp., 1933. 216. old.
- 2 Márai Sándor: *Bolhapiac*, 17. old.
- 3 *Iliász*, VI. 479. old.
- 4 Midr. Hagg. Gen. Ed. Schechter, 142; S. Spiegel, *Louis Ginzberg Jubilee Volume*. I. New York, 1943. 309. old.
- 5 Márai: *Verses könyv*, Bp., 1945. 82. old.
- 6 Márai: *A négy évszak*, Bp., 1938. 8–9. old.
- 7 Löw.: *Chajes-Gedenkbuch*, Wien, 1933. 123. old.
- 8 Szerb Antal: *Rózsakereszt*, 94. old.

Hankiss Ágnes

HALOTTASKÖNYV

[RÉSZLET]

sötétkék kabátot, ami anyámtól maradt, hordom azóta is; az idő megtette a magáét; már semleges. Azazhogy egyszer még, amikor megláttam magam egy kirakat üvegében, furcsa érzés volt ez, mintha két éve halott anyám jönne az utcán velem szembe... Ez döbentett rá, ez az elmosódó kép, tartásunk és járásunk alkati hasonlóságára; ami máskülönben, tükörbe nézve, ugyanígy nem tapasztalható; csak ha foltszerűen és mozgás közben, akkor mutatkozott és töltött el valami egyszerre jóleső és érzelmes elégedettséggel, hogy rajtam a ruhája. Kiszabadult abból a kettőnk közötti személyes viszonyból, amely az utolsó években már tele volt görcsökkel és kölcsönös szemrehányással, és e személyes érzel-

melettől és indulatoktól terhes kapcsolat helyét elfoglalta – alkati hasonlóságunk felvillanásának a pillanatában – egy fölöttünk álló láncolat, akaratunktól független rend nyilvánvalósága és elrendező ereje. És töltött el egyben, látszólag elmentmondva az előzőnek, valami kicsinyesebb, és – ebből tudhatólag – mélyebbről jövő ingerültséggel is. Ami talán abból fakadt, hogy mindig is szerettem volna magam a családom anyai ágán sorakozó nőknél magasabbnak és vékonyabbnak gondolni... A másik magyarázat a visszatérő félelem lehetett attól, hogy alkati hasonlóságunk lelki hasonlóságot is takar, és mivel mindig inkább apám ellentétes természete, életereje és életszeretete lebegett mintaként előttem, szívesen elfordítottam volna a fejem az egyre nyilvánvalóbb tény elől, hogy anyám depressziós

hajlamából és önfeladó görccseiből jutott több nekem.

Persze azonosíthatom saját tulajdonságaim közül egyiket vagy másikat szüleim hasonló vonásaival, de mindez csak játék; a láthatóval, amely itt alig-alig magasodik a láthatatlan történet jég-hegye fölé. A történetben ismeretlen nők és férfiak szerepelnek, mindből juthatott belém valami; tulajdonságok és sorsvonzatok bűvópatakja, fölmenőim arctalan és névtelen folyama rejti el a törvényt; ha egyáltalában létezik bármilyen törvény születésem röhögséges véletlenében.

Apai nagyapámmal csupán egyszer találkoztam, valamivel a halála előtt. Nagyanyám és apám nem tartották vele a kapcsolatot, attól fogva, hogy apám születése után egy évvel Liza nagyanyám otthagya a férjét, aki megverte őt, és a fiával Pestre költözött. Nem tudom, mi történhetett közöttük; az efféle események freudi mélységeit és anekdotikus magaslatait nincs, ami összeköthetné; így hát számomra is természetesként adódott, hogy él valahol Budapesten egy öregember, akihez születés szerint volna, ám a választás szabadsága szerint nincs közöm. Később a fővárosba költözött ő is, nem sokkal azután, hogy a szőlődombos, dunántúli kisvárosban csendőregyenruhában pásztázta a korzót, kakastollasan, büszkén, hogy lám, erőt vett a származásán; sohasem tudta megmondani az okát, miért, hogy egyszer csak rálőtt egy fiatal cigányra, aki nem csinált semmit, csak ült a padon, talán várt valakit. Mindenesetre semmi sem tette különösebben kívánatosná a szememben, hogy megtörve a szakítás családi tradícióját, valahogy megkeressem. Üzent, talán nagyanyámon keresztül, hogy látni szeretne. Súlyos beteg volt már, ez tette meg a magáét Lizánál, hogy megennyhült és továbbította nekem a meghívást. Látogatásom emléke nem őrizte meg az arcát, nem tudnám felidézni; inkább a lakás, a túlsúfolt szoba, ami megmaradt; kerek asztalka csipketerítővel, ezüsttálcán sütemény és a kalitkában a kedvenc papagáj. Produkálta magát nekem a madár, én pedig kaptam rajta, hogy a madárról beszélgethetünk; kaptunk rajta mind a ketten, hogy kitölti azt a kínos űrt, amit az évtizedes és kölcsönös holttá nyilvánítás vágott közénk. Mutatta, hogyan szokta éjjelre letakarni: ezzel így; a madár a lepel alatt dühödten rikácsolt; közben egy-egy suta mondat, hogy szeretem-e az iskolát, és milyen tanuló vagyok.

A második férjet, az egyet, akibe Liza, azt hiszem, igazán szerelmes volt, elvitte a Duna, 1944 telén. A nagyanyám ágya fölött függő, méteres olajkép valóban elég jóképű, „fess” (Liza) férfit mutatott. Díszes kabátra emlékszem, és

vajszinű, ágyékra feszülő, szűk nadrágra, plasztikusan megfestve a tekintélyes domborulat; legálábbis így dereng most nekem, húsz év távlatából, hogy amikor fölnéztem szálfalakjára, „a nagy farkú Jenő bácsi”-ként aposztrofáltam, és röhögcséltem magamban; de ha tévednék, és mégsem ilyen szabású nadrágot viselt ezen a festményen, és valami máshonnan származó adalék keveredik ezzel az emléktöredékkal, az csak rám vethet most rossz fényt, nem Holstein Jenőre, aki egyébként krupieként dolgozott a Kaszinóban; ott ismerte meg Lizát, aki törzsvendég volt. Világháborús rangja és kitüntetése miatt talán az egyetlen párbajképes zsidó az egész Lipótvárosban; mondhatni ez volt a főfoglalkozása. Előkelő szalonok frekventált vendége; amikor beköltözött Lizához, az új házasságba mindössze négyféle dolgot hozott magával. Két súlyzót. Egy porcelán kacsát (éjjeliedényt). Egy francia nagyszótárt, amiből minden este néhány oldalt elolvasott. Bár franciául nem beszélt, volt azonban egy rulettszisztémája, amellyel Monte Carlóba készült bankot robbantani, ha majd vége a háborúnak. Legféltebb tulajdonát, a hat pár tündökletes cipőt, unikumot a maga nemében, zokniba csomagolva tárolta, hogy a por kárt ne tehessen bennük; néha elővette őket, és beszélt hozzájuk törülgetés közben. Gondolható, a cipőjét sajnálta a legjobban ebek harmincadjára hagyni, amikor ott kellett hagynia, a jeges rakparton, mert ez a cipő mindig fényes volt, hogy akár megnézhesse magát benne az ember, ha kedve tartja, befűzés közben; apró lyukak, szelőlőzöportok díszítették, szép a hasznossal karöltve, ez valósult meg ebben a kecsesen hajladoxó, mintaként kanyargó lyukacsozásban. Évekkel később hasonló cipőt vett észre Liza nagyanyám egy férfin a villamoson, és vadul dobogni kezdett a szíve, esküdni mert volna, hogy Holstein Jenő lábbelijét látja a szemközt ülő férfi hanyagul keresztbe vetett lábán; leszállt, utánament, és mielőtt az idegen eltűnt volna egy kapualjban, kérdőre vonta. A férfi mosolygott, fölényesen, mintha valami titkos védettséggel bírna; sőt még készségesnek is mutatkozott, mert mielőtt bezárta az ajtót Liza előtt, megajándékozta annyival, hogy emlékszik valakire 44-ből, fura alak, már tökmezten volt, de még akkor is a cipőjét szorongatta, és azt kiabálta, hogy itt tévedés történt, hogy ez az egész csak tévedés lehet, hiszen ő egy kitüntetett magyar tartalékos főhadnagy.

Éjfél felé járhatott, amikor Liza, Holstein Jenő haláláról még mit sem tudva, a felhasadt, bevert fejével nekiindult, és óvatosan belesett a szobába, ahol az örök, a jól végzett munka után, éde-

sen aludtak. Egy nő is volt a nyilasok között, békeidőben föltehetőleg hiperhazafias pedagógus vagy patinás kuplerájos: most szétvetett végtagokkal vérgőzös álmát horkolta tátott szájjal a poshadt szobába; drága bundája a fogason. Liza meg arra gondolt, dupla vagy semmi, aminek, ha akarom, kétségkívül megvolt a maga logikája: „Gondoltam, ha elkapnak, egy szál ruhában is végem van... akkor pedig... Tudod te, mi az, egy vadmacska? Egy valódi macska?” Bár jóformán hetente megyek arra, megyek el ott, a Városház utcában, nem tudom, melyik az a kapu, amelyen Liza nagyanyám, néhány hosszal előzve a halált, kilépett; és mintha csak az Operába indulna, vállán a macskabunda, vörös haján turbánszerűen körbetekerve a kombinéjából tépett csik; ami azonban hamar átvért, és az átázott kötésen keresztülhatolva éppen legördült az első csepp, amikor beburkolózva a pompás szőrmébe, irányt vett egy megbízható ismerős lakása felé. A bunda majdnem az enyém lett; ha akartam volna, hogy az enyém legyen, ami most már örökre elvarratlan kérdés; talán csak az mentett meg tőle, hogy gondatlanul rakta bele a levendulát Zakariás, Liza nagyanyám harmadik férje.

Ezt a harmadik és egyben utolsó férjet valamikor az ötvenes évek közepén vette maga mellé. Igen, ez a leghelyállóbb kifejezés, hogy maga mellé vette: házvezetőnek és kártyapartnernek. Más tudvalevőleg nem esett közöttük, ebben előre megállapodtak. Kétféle magyarázat tartotta magát ködösen és csonkának a családi emlékezésben, mert nyíltan sohasem beszéltünk erről. Valami távoli rokon: „Zakariás? Buzi volt az már a háború előtt...!” Talán a túlságosan nagy lélegzetvételi és a konkrét vonatkozásban elég aránytévésző korszakolás sutasága, ugyanakkor az aránytévészés naiv archaizmusa miatt maradt meg bennem ez a mondat. A másik, hogy munkaszolgálat közben érte volna valami súlyos trauma, de csak így, ilyen homályosan, sejtető módon, megnevezetlenül hagyva, nem is tudom mit. Rajongó odaadással és a titkukat rejtő, félő emberek büszkén viselt alázatával szolgálta Lizát, kapaszkodott Liza életcsináló, életcsiholó derűjébe és magabiztonságába; különben üzletvezető volt egy kertvendéglőben, ahol ezért ingyen lehetett fagyizni, egy Bambit inni, meg egy dobostortát enni, ez volt az illendőségi kvóta. És ez volt az a Dunára néző kerthelyiség, széles törzsű, susogó platánok árnyékolták foltosan és hangulatosan az asztalokat, amelyeken a szivaccsal sebtiben áttörült és többnyire lucskosan hagyott viaszosvásznat sohasem szárította meg rendesen, mivel sohasem érthette teljes erejével a Nap; itt üldögtünk, ezeken a foghíjas faszéke-

ken, ahol a kitört lécek helye vörös csikokat vés az ember combjába és fenekébe, itt tartotta alkalmasnak a helyet meg a pillanatot apám, hogy tudtomra adja, nemsokára megint megházasodik. „Arra gondoltam, megmondjuk a gyerekeknek...”, nem rám nézett közben, hanem Lizára, és talán hogy a gesztus megelőlegezze és megkönnyítse a nehézkesen formálódó szavak útját. Bea felé nyúlt, aki derékig érő haját nyilván zavarában hátrasöpörte, és kivételes szépségét, egy növény természetességével oktrojálva a világra, mint az alvóbaba, ha megbillentik, úgy mosolygott rám jószágosan, noha kissé gépiesen, ibolyakék szeme tágra nyílt; apám felcsúszta gyöngéden a kezét Bea karján a sárga nyári ruha alatt egész a válláig; hallgatott és, ami cseppet sem illett hozzá, várakozólag nézett az anyjára. Liza pedig, hogy segítsen rajta, felém fordult, és talán túlságosan is elhatározott könnyedséggel és kedélyességgel és a túlzástól mesterkéltté vált arckifejezéssel azt mondta: „Pali megnősül.” Valószínűleg nem véletlenül, bár nem is akaratlagosan, de a jogok és viszonyok világossá tételének önkéntelen logikája szerint használta most a nevét, noha máskor biztos azt mondta volna: „apád”; és igazán nem tudom, miért, még hozzáfűzte, noha ez teljesen nyilvánvaló volt: „Elveszi feleségül Beát”; mire apám, megkönnyebbülten, hogy akkor most rendelünk még egy kör fagyilaltot, ő állja a számlát. Nem értettem apám elgyengülését, hisz előző házasságát minden kitérő nélkül, még úgy jelentette be nekem egy este, egy-két hónappal azután, hogy kijött a börtönből, ez az az év, amikor a nyílt és féktelen terror alábbhagyott, de kivégzések még évekig titokban folytak; anyám még elzárva, az idegszanatóriumban, vidéken, ahol kezelték, és ahonnan üzent apámnak, levelet is írt, hogy amint hazajön, el akar válni tőle, mást szeret, és most már tudja, apámat mindig is csak a barátjaként szerette, a többi kapitális tévedés, jobb ezzel most már szembenézni; kézenfogva mentünk a Majakovszkij utcán, kilencéves lehettem akkor, és mint felnőtt a felnőttről, úgy kérte a véleményemet, mi volna, ha összeházasodnának Edittel, nincs értelme két lakást fenntartani, ugye egyetértek vele.

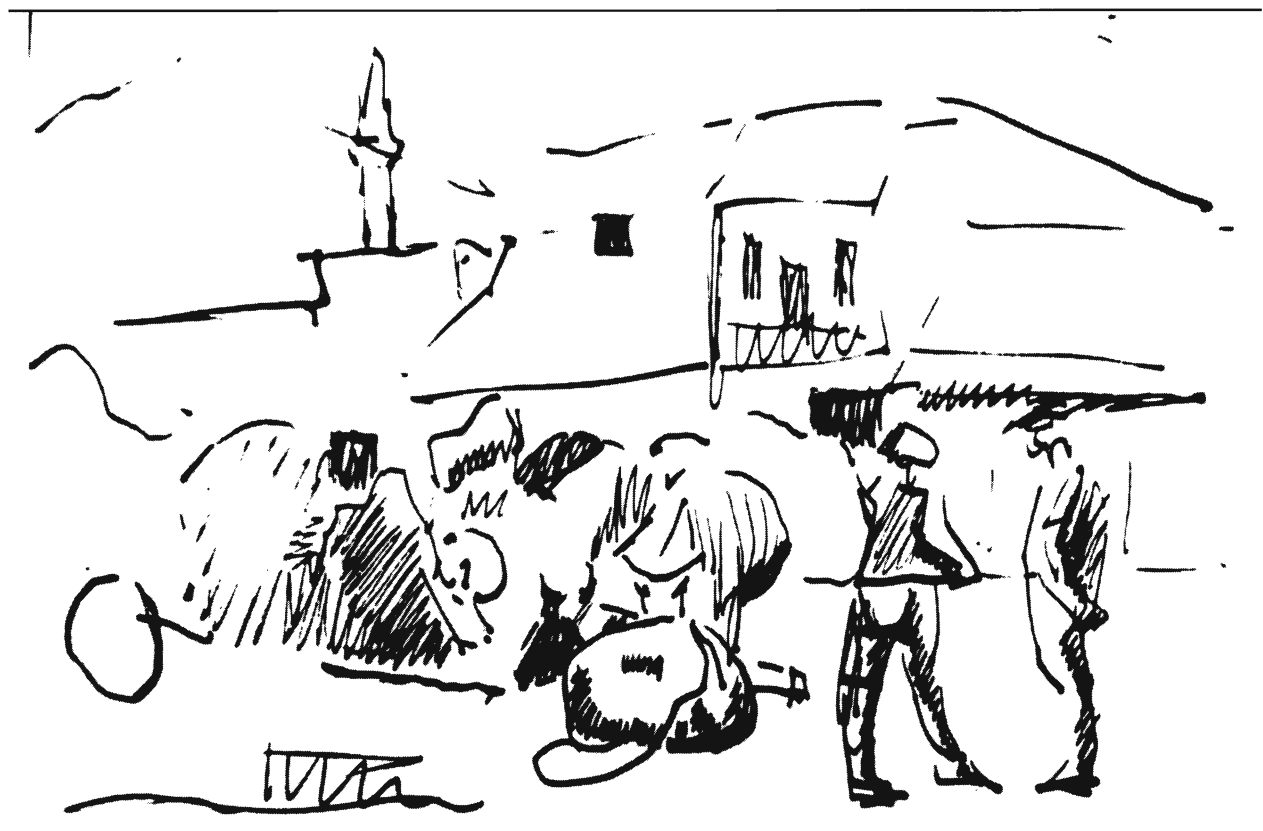
Nyugdíjazása után Zakariás otthon kamatoztatta konyhaművészetét; és ha történetesen éppen náluk voltam, felugrottam két egyetemi óra között egy kártyapartira, és ő megkérdezte, kezében az erre rendszeresített blokkfüzettel Lizát: „Mit enne holnap, Anyukám?”, akkor rögtön elébevágtam, hogy citromos csirkét és rakott palacsintát; mind a kettő Zakariás remekei közé tartozott. A fényes mártás, Liza utasítása szerint pikánsan, de nem csípősen („Ahogy szoktad, apu-

kám”) és a palacsintatorony, a tetőről és az emeletközökből vastagon lecsurgó, sűrű krémmé selymesült túróval... „Megfelel Magának is?” – kérdezte Zakariás szigorúan nagyanyámat, rám ügyet se vetve; ritkás, ősz szakálla csapzottan keretezte egyébként szőrtelen, tésztasíma és petyhüdtén fehér arcát; hisztérikus zöngéket és kanyarokat vető, kissé nyögdecslő, furcsa kappanhangján magázta nagyanyámat, aki viszont tegezte őt; dacára, hogy férje ragaszkodott a magázáshoz, amiről akkor azt gondoltam, a nagyanyám iránti hódolat többlete ez; de ma már hajlanék arra, inkább annak a kifejezése lehetett, hogy töretlenül és kiegyensúlyozottan érvényesül kettőjük eredeti szerződése, nem óhajt hamis látszatokkal szolgálni a kaján külvilágnak. De hogy ez azért nem volt teljesen elrendezett dolog, mutatta az is, hogy nagyanyám férje apámat gyötrelmes és szenvedélyes féltékenységgel üldözte; Liza szolgálatán kívül az apám iránt táplált gyűlölet volt életének másik sarokköve. Ez a gyűlölet időnként robbant; akkor Liza felhívott, „Zakariás megint becsavarodott”, ami azt jelentette, hogy érzelmes búcsút vett a dagadtra hízott, téhénfoltos kandúrtól, és felmászott az ablakpárkányra, ezek a hosszúkás ablakok négy emelet magasságból a belső udvarra nyíltak, ott fogódzkodott az egyik kezével, a másikban a gyufa, a

csipkefüggönyt szándékozott még ugrás előtt meggyújtani, amelyet, ha a hátsó szobában nyitva maradt az ablak, úgy megcsavart a huzat, hogy egy-egy pillanatra szinte egészen rátekeredett az átkozódó és fenyegetőző Zakariásra, aki nem volt hajlandó lejönni, hiába könyörgött Liza, és hiába bizonygatta, hogy korántsem szereti jobban apámat, mint őt. Ez kevés volt.

Amikor végigmentem a negyedik emeleti keskeny folyosón, a lifttől a lakásig, és lenéztem a mélybe, a mindig félhomályos udvar töredezett, koszos követ nekem most már gondolatban Liza félbolond férjének kiömlött vére festette vörösre; ám csak akkor gyújtotta meg a függönyt, amikor meglátta a gangon befordulni a mentősöket; amikor pedig két oldalról markolva a karját, lehúzták onnan és vitték lefelé, üvöltött, hogy engedjék meghalni; és ebbe az ismétlődő, idegtépő jelenetbe legfeljebb Holstein Jenő elbűvölően nyugodt mosolya vegyíthetett némi szomorú derűt, nagyanyám ágya fölül, a szemközti falról.

A bundát lent, az ágyneműtartóban rongyosra rágták a molyok; tán ezzel mentve meg engem a szégyentől, hogy birtokba vegyem; talán más-különben ez volna a másik, örökölt ruhadarab, amelyről, persze gyökeresen más érzésekről, mégis számot adhatnék, anyám sötétkék kabátja mellett.

FARKAS ISTVÁN RAJZA